

HUMAN SWINE FLU

Tongan

KOE MAHAKI 'O E PUAKA 'OKU NE UESIA 'A E TANGATA 'OKU FAKATU'UTAMAKI NAI 'A E MAHAKI NI KIATE AU?

KOE HA 'A E FLU KOE'ENI 'OE PUAKA 'OKE NE UESIA 'AE TANGATA?

Koe mahaki ko'eni 'oku 'iloa ia koe mahaki 'oe fanga puaka ka 'oku ne uesia 'a e tangata, pea 'oku ui koe inifluenisa 09 (H1N1). Koe mahaki ni 'oku fo'ou pea koe fa'ahinga mahaki faikehe. Koe tokolahi 'o e kakai 'oku 'ikai ke 'iai hanau malu'i lelei kihe fa'ahinga mahaki ko'eni, pea koha huhu ta'ofi ki he flu ni pe ko ha fa'ahinga faito'o ke malu'i koe mei he mahaki ni.

Koeha 'a e ngaahi faka'ilonga?

Koe ngaahi faka'ilonga ki he mahaki ko 'eni 'oku tatau pe ia moe flu angamaheni 'o kau ai 'ae ngaahi me'a ni: mofi, Tale, Langa 'Ulu, Mamahi 'a e Hokotanga Hui moe Uoua, Mamahi 'ae Monga, Fofonu, Lua moe Fakalele

'Oku anga fefe 'ene mafola?

Koe mahaki ni 'oku malava ke mafola ia mei ha taha 'oku puke kiha taha mo'ui lelei 'i he ngaahi founa ni. Ko ho'o lulululu pe ala/pa kiha taha, Tale, Talanoa vaofi moe Mafatua . Koe vailasi ni 'e lava 'o mafola 'I he lulululu moha taha 'oku lolotonga puke, pe koe pa pe ala kiha me'a 'oku 'ikai ma'a hange nai koha ngaahi naunau 'oe fale.

'E hoko nai ha Fakatamaki kiate au mei he mahaki ni ko'eni 'oe puaka 'oku ne uesia 'a e tangata?

Ko kinautolu kotoa pe 'oku nau lolotonga puke 'I he mahaki ni 'e Ikai ke nau 'I ha tu'unga fakatu'utamaki, pea te nau sai vave 'aupito. Ka koe kakai leva 'e ni'ihii 'oku nau mo'ua 'I he mahaki ni 'oku nau 'ihe tu'unga fakatu'utamaki, 'okapau 'oku nau kau ki he kalasi ko'eni:

- Kakai fefine feitama
- Kau 'Apo, Kakai mei he motu Torres Strait
- Kau Maui, Kakai mei he Pasifiki, Kakai 'oku nau fu'u sisino
- Kakai 'oku nau ma'u 'ae hela
- Kakai 'oku nau ngaue'aki 'a e me'a ke tokoni'I 'enau manava
- Kakai 'oku mo'ua he mahaki mafu, Kau suka, Moe kakai 'oku mahaki 'ia honau fuefue
- Kakai 'oku nau ngaue'aki 'ae faito'o konga tapu 'aia 'oku ne fakaongonoa 'eia 'a e sino.

Kapau leva 'oku 'ikai keke mahino'i 'a e tu'unga 'oku ke 'iai fekau'aki moe mahaki ni kataki 'o fetu'utaki ki ho'o Toketa Famili.

Koeha 'oku fakatu'utamaki lahi ange ai 'a e kulupu ko'eni 'i 'olunga?

Koe kinautolu 'oku nau mo'ua 'ihe ngaahi mahaki ni, 'oku vavai leva 'a e sino mo hono ngaahi malu'i 'o e sino 'o faingofua leva 'a e hu 'a e siemu ia 'o e mahakini kene 'ohofi 'a e (cells) 'one fakatupu leva 'a e Niumonia. Koe mahaki ni (H1N1 tene lava foki 'o toe 'ai kita kete puke lahi ange foki 'oka 'oku te mo'ua 'i he ngaahi mahaki 'i 'olunga.

Koe kakai 'Apo 'oku ngalingali ke nau mo'ua 'i ha ngaahi mahaki kehe 'e lava ke ma'u ngaofua kinutolu 'ehe mahaki ni pea 'e lava ke fakatu'utamaki leva ia kiate kinautolu.

Koe kakai fefine 'oku nau faitama 'oku nau 'ihe tu'unga fakatu'utamaki 'o lava ke nau Niumonia pea nau langa vave 'o fa'ele 'oka nau puke 'i he mahaki ni.

Koeha leva ha me'a keu fai keu hao ai mei he mahaki ni?

Koe me'a mahu'inga taha ki hono malu'i koe mo ho famili moe komiuniti 'oku ke nofo ai.

- Kapau leva 'oku ke puke pea ke nofo pe 'i 'api
- Fanofano ma'u pe ho nima 'aki 'a e koa pe koe gel 'i he kimu'a ha'o ngaue'aki ho nima pea ke toe fanofano foki 'I he hili hono ngaue'aki ho nima.
- Fanofano kimu'a ho'o ala ki ho mata, ihu moe ngutu.
- Malu'i ma'u pe ho ihu mo ho ngutu 'ihe taimi 'oku ke mafatua ai 'o ngaue'aki 'aki 'ae tisiu, pe holoholo pea li ki he kapa veve.
- 'Oua teke ifi ha fo'i sikaleti kuo 'osi ifi 'eha taha kehe, pe inu mei ha ipu 'aha taha kehe; tatau moe vali ho ngutu 'aki ha lipisitiki kehe; va'inga moha me'a va'inga 'a ha ki'i taha kehe tautefito kiha taha 'oku puke pe na'e puke.
- Ta'ofi 'aupito 'a e talanoa vaofi moha taha puke (koe vamama'o koe fute 'e 6) pea 'oua 'e ala/pa, fe'iloaki/fa'ofua moha taha puke.

Ko kinautolu 'oku kei hao 'i he mahaki ni ke nau matu'aki faka'ehi'ehi 'aupito mei he puke 'aki 'a 'enau fakamama'o meia te kinautolu 'oku puke pe kuo 'osi puke.

Koeha leva 'a e me'a teu fai 'okapau 'oku ou puke 'ihe mahaki ni?

Ka 'oku ke ma'u 'a e ngaahi faka'ilonga 'oe mahaki ni pea ke fakafetu'utaki 'i he vave taha ki ho'o Toketa Famili pea ko ho'o hangatonu ki he Falemakahi 'ofi taha kiate koe 'o talatala koe kiai. Kuopau keke telefoni kimu'a 'o fakaha ki he Falemahaki pe Toketa Famili, 'oku ke tui 'oku ke puke 'i he mahaki ni, pea ke toki a'utaki kiai koe'uhi pe ke nau teuteu mai kiate koe. Koe vave 'enau 'ilo ho'o puke, koe vave ia 'enau teuteu ke tali koe 'aki 'a e faito'o koe Temiflu keke ma'u ke vave leva hano fakahaofi koe mei he puke lahi.

Koeha leva 'a e me'a teu fai kapau teu 'ilo'l hifo 'oku ou puke 'ihe mahaki ni ka 'oku 'ikai keu kau au 'I he kulupu 'I 'olunga?.

Koe tokolahi 'oe kakai 'oku nau mo'ui lelei 'aupito hono nau sino pea kapau tenau puke 'i he mahaki ni koe ngaahi fakahinohino eni kiate kinautolu.

- Nofo pe 'I 'api 'o malolo
- Faka'ehi'ehi mei he kakai 'oku ke 'ilo hifo tenau puke 'I he mahaki ko'eni 'oe puaka
- Inu ke lahi 'a e vai
- Fetu'utaki kihe Toketa Famili pe koe Fale Talavai pe Kemisi ke 'omai ha faito'o – 'e lava pe ke ma'u pe mei Kanita 'oe Fale Talavai ha faito'o ki he mofi moe felangaaki, mamahi e monga, tale, moe fofonu.
- Tuku 'a e ifi 'oe tapake he 'oku ne fakalahi 'a e veli ki he monga pea nounou leva 'e manava 'aia 'oku lolotonga faingata'a ia 'ihe vailasi.
- Kole tokoni kiha taha famili pe fakaha kiha taha 'oka 'oku ke nofo tokotaha ho 'api
- Kapau leva 'oku ke puke ka 'oku ke tokanga'i ha'o toulekeleka (fa'e pe tamai) pe koha taha 'oku 'ikai lava 'o 'alu pe ngaue lelei 'aki hono sino 'i 'api, kole tokoni kiha taha kae 'oleva keke sai mei he mahaki ni.
- Fetu'utaki ki ho'o Toketa Famili 'okapau 'oku ke ongo'l hifo 'oku ke fu'u puke lahi

Koe peseti 'e valunoa (80) 'o e ngaahi mahaki pipihi 'oku mafola ia 'I he ngau'aki 'a e nima. Ke fanofano ma'upe ho nima, pea 'i he taimi lahi 'e lava ke ta'ofi 'a e mafola 'ae mahaki ni.

Koe fe 'a e feitu'u keu kole tokoni kiai?

Koe ngaahi fakaikiiki fekau'aki moe me'ani kataki 'o:

- Telefoni kihe 13 mo'ui (134 325 84)
- 'Alu 'o sio ki ho'o Toketa Famili. Manatu'i keke telefoni kimu'a pea ke toki 'alu.ki Falemahaki pe Toketa Famili
- 'Alu ki he Falemahaki 'ofi taha atu kiate koe, pea ke manatu'i keke fetu'utaki telefoni kimu'a pea ke toki 'alu, 'i he taimi' oku ke ongo'i puke ai.

Queensland Health Human Swine Flu website: <http://www.health.qld.gov.au/swineflu/>

